

This is to certify that Shri. Pingle Shahaji Bhagwan has completed his dissertation entitled "A Critical Study of Teaching Geography for Std. VIIIth, in Some Selected Schools of Barsi Taluka". under my Guidance, and Supervision.

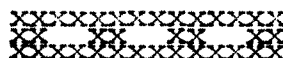
The dissertation is required towards the part fulfilment of requirements for the Degree of M.Phil (Education)

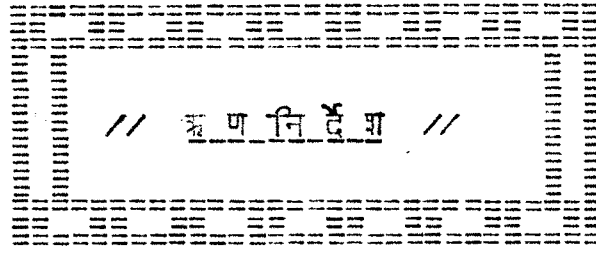
His work is original and such material as has been obtained from other sources has been duly acknowledged in the dissertation.

Date : 29 / 5 / 1989

Place: BARSII.

Landage
DR. C.N. LANDAGE,
GUIDE.

हा शोध प्रबंध पूर्ण करून सादर करतांना मला अनेक होत आहे.
या शोध प्रबंधाचा विषय परिचित असल्याने सुरुवातीस सोपा वाटला
पण अभ्यास करतांना विषयाची व्याप्ती खूपच आहे असे जाणवले. अशा
परिस्थितीत मार्गदर्शक डॉ. सी.एन. वांडगे यांनी अचूक व सखोल
मार्गदर्शन केले त्याबद्दल त्यांचा मी ऋणी आहे.

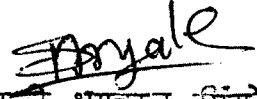
बार्शी तारुल्यातील निवडलेल्या एकूण १७ शाळातील मुख्याध्याप-
कांनी त्यांना वाटप केलेली प्रश्नावली भरून दिल्याबद्दल व आवश्यक ती
सांख्यिकीय आणि प्रशासकीय माहिती उपलब्ध करून दिल्याबद्दल त्यांचा
ऋणी आहे. तसेच निवडलेल्या एकूण शाळांतील आठव्या इयत्तेला भूगोल
हा विषय शिक्षविणा-या ३२ शिक्षकांना प्रश्नावलीचे वाटप केले होते,
त्यांनीही प्रश्नावली व्यवस्थित भरून दिल्याबद्दल आणि वर्गात तास चालू
असतांना पाठाचे निरीक्षण करून दिल्याबद्दल त्यांचाही आभारी आहे.

संशोधनासाठी माहिती संकलित करण्यासाठी शिक्षक, मुख्याध्यापक,
भूगोल तज्ञ यांनी मुलाखत घेत असतांना उत्तम प्रतिसाद दिला त्याबद्दल
त्यांचाही मी ऋणी आहे.

प्राचार्य डॉ. सी.बी. शितोळे, नुतन प्राचार्य डॉ. मोरे सी.एन.
प्रा. डॉ. टी.बी. पाटील, प्रा. मोहिरे व्ही.एन., शिक्षण महाविद्यालय,
बार्शी येथील ग्रंथपाल श्री. आर.एन. हजारें, कला व वाणिज्य महाविद्यालय
इंदूपूर येथील ग्रंथपाल श्री. नाझरकर, श्री. ना.श. हायस्कूल, इंदूपूर
येथील ग्रंथपाल श्रीमती दाणे यांनी संशोधनासाठी वेळोवेळी मार्गदर्शन व
मदत केली त्याबद्दल त्यांचाही ऋणी आहे.

तसेच, श्री. डी. ई. साळुंखे, कु. पूनम गायकवाड, श्री. बाळसाहेब गव्हाणे. श्री. जी. एन. देशपांडे यांनी वेळोवेळी सहकार्य केले. त्याबद्दल त्यांचाही आभारी आहे.

त्याचप्रमाणे अल्पावधीत श्री. धिरसागर सी.एस. यांनी शोध प्रबंध टंकलिखित करून दिला, त्याबद्दल त्यांचेही आभार मानतो.

श्री. बाळसाहेब गव्हाणे

=====

==

// अनुक्रमणिका //

प्रकरण	नांव	पृष्ठ क्रमांक
	अणनिर्देश	३
	अनुक्रमणिका	५
	कोष्टकांची यादी	११
	नकाशा/आलेखांची यादी	१६
१]	<u>प्रास्ताविक</u> ...	१८
१.१	प्रास्ताविक	१९
१.२	विषय प्रवेश ...	२२
१.३	संशोधनाची गरज	२३
१.४	संशोधनाचे महत्त्व	२७
२]	<u>संशोधनाची स्मरणा</u> ...	३२
२.१	प्रस्तावना	३४
२.२	संशोधनाची विषय	३४
२.३	संशोधनाची उद्दिष्टे	३५
२.४	संशोधनाची मर्यादा व व्याप्ती	३७
२.५	प्रकरणांचे सुसूत्रीकरण	३९

.... पुढे चालू

....

प्रकरण	नांव	पृष्ठ क्रमांक
३]	<u>संबंधित संशोधनाचा अभ्यास व</u> <u>संशोधनाची पद्धती व निष्कर्ष</u>	४२
३.१	प्रस्तावना	४३
३.२	संदर्भ ग्रंथ	४३
३.३	प्रोफेसर डिसोजा यांचे संशोधन	४४
३.४	प्रोफेसर श्रीवास्तवचे संशोधन	४६
३.५	प्रोफेसर पतियाळचे संशोधन	४७
३.६	नारायणस्वामीचे संशोधन	४८
३.७	प्रोफेसर पाटील टी.बी. यांचे संशोधन	५०
४]	<u>संशोधनाची पद्धती व संशोधनाची</u> <u>साधने</u>	५३
४.१	प्रस्तावना	५४
४.२	संशोधनाच्या पद्धती व सर्वेक्षण पद्धतीचे महत्त्व.	५५
४.३	संशोधनाची साधने	५७
	अ] प्रश्नावली	५८
	ब] निरीक्षण	६२
	क] चर्चा	६६
५] अ	<u>संकलीत माहितीचे विश्लेषण व</u> <u>अर्थनिर्वचन</u>	७४
५.१	प्रस्तावना	७६

प्रकरण	नावि	पृष्ठ क्रमांक
५]	५. २ शाळाची निवड	७६
	५. ३ शाळाचे वर्गीकरण	७८
	५. ४ प्रश्नावलीच्या साह्याने मुख्याध्यापकाकडून मिळविलेल्या माहितीचे पुथःकरण व अर्थनिर्वचन	७९
५. ४	अ] निवडलेल्या शाळेतील एकूण संख्या	७९
	ब] एकूण संख्येतील मुले व मुली.	८२
	क] ग्रामीण व शहरी विभागानुसार वर्गीकरण.	८७
	ड] शाळेतील एकूण वर्गांची संख्या	९१
	ई] एकूण वर्गांपैकी आठवीच्या तुकड्या	९२
	फ] आठवीतील एकूण संख्या	९४
	ग] आठवीतील मुलांचे व मुलीचे प्रमाण	९७
	घ] आठवीतील ग्रामीण व शहरी संख्येचे प्रमाण.	१०२
	र] निवडलेल्या शाळेतील एकूण शिक्षक व त्यापैकी आठवीला शिकविणारे शिक्षक	१०७
	ल] भूगोल विषय नाही पण आठवीला शिकविणारे	१०९
	ब] भूगोल विषयाचे मुख्याध्यापक	१०९
	स] भौगोलिक शैक्षणिक साहित्यासाठी केलेला खर्च	१०९

प्रकरण	नांव	पृष्ठ क्रमांक
५-ब]	माहितीचे पृथःकरण व अर्थनिर्वचन [पुढे चालू]	११३
५. ५	प्रश्नावलीच्या साहाय्याने आठवीला भूगोल शिकविणा-या शिक्षकांकडून मिळालेल्या माहितीचे पृथःकरण व अर्थनिर्वचन.	११६
५-क]	मुलाखतीची वर्गीकरण :	१५२
५-क. १	५ शिक्षकांची मुलाखत	१५३
५-क. २	५ मुख्याध्यापक मुलाखत.	१५७
५-क. ३	५ भूगोल तज्ञ मुलाखत.	१६०
६]	निष्कर्ष :	१६४
६. १	सारांश.	१६६
६. २	निष्कर्ष	१६८
	अ] अध्यापन पद्धतीबाबतचे निष्कर्ष	१६८
	ब] शाळेत उपलब्ध असणा-या व अध्यापनात वापरल्या जाणा-या शैक्षणिक साधना बाबतचे निष्कर्ष	१६९
	क] भूगोल शिकविणा-या शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता व अध्यापन अनुभव याबाबतचे निष्कर्ष.	१७१

.. पुढे चालू

प्रकरण	नांव	पृष्ठ क्रमांक
६] ६.२	ड] भूगोल शिक्षकांच्या सहसंबंधा विषयी निष्कर्ष	१७२
	इ] अध्यापनात पर्यावरणाचा आधार यासंबंधी निष्कर्ष	१७२
	फ] भौगोलीक प्रात्यक्षिक कार्याचा अध्यापनात अवलंब या बाबतचे निष्कर्ष	१७३
	ग] अध्यानातील भौगोलीक कौशल्य बाबतचे निष्कर्ष	१७३
	य] अध्यापनात शैक्षणिक सहलीचे आयोजन याबाबतचे निष्कर्ष	१७४
	झ] भूगोलाच्या सन १९८८-८९ या सालातील निकाला बाबतचे निष्कर्ष	१७४
६.३	शिफारशी	१७६
६.४	पुढील संशोधनासाठी विषय <u>संदर्भसूची</u>	१७९
	<u>परिशिष्ट</u>	१८८
	१] निवडलेल्या शाळांचे वर्गीकरण	१८९
	२] मुख्याध्यापकासाठी २५ प्रश्नाची प्रश्नावली.	१९१
	३] आठवीला भूगोल शिकविणा-या शिक्षकांची शाळानुसार यादी	१९२

प्रकरण	नांव	पृष्ठ क्रमांक
६] ६.४	४] शिक्षक प्रतिसादकांस विनंती-पत्र	१८४
	५] भूगोल शिक्षकांसाठी ६० प्रश्न असलेली प्रश्नावली	१८५
	६] आठवीच्या भूगोल शिक्षकांची नावे व शैक्षणिक अनुभव	२०४
	७] विज्ञान प्रदर्शनासाठी तयार केलेले शैक्षणिक साहित्य	२०६
	८] शाळेत उपलब्ध असणारे व अध्यापनात वापरले जाणारे शैक्षणिक साहित्य	२०७
	९] राबवल्या जाणा-या अनौपचारिक कार्यक्रमांची यादी	२०९
	१०] स्थानीक पर्यावरणाच्या अधारे शिकवले जाणारे घटक	२१०
	११] भूगोल अध्यापनास येणा-या अडचणी	२१२
	१२] अध्यापनात वापरली जाणारी भौगोलीक कोशल्ये	२१३
	१३] भूगोल शिक्षकांनी आठवीच्या भूगोलाच्या निकालाबाबत सूचविलेले उपाय	२१४

// कोष्टकांची यादी //

अ. नं.	कोष्टक क्र.	नांव	पृष्ठ क्रमांक
[१]	५ अ-१	अभ्यासासाठी निवडलेल्या सतरा शाळा..	७७
[२]	५. २	ग्रामीण व शहरी विभागातील सतरा शाळांचे वर्गीकरण..	७८
[३]	५. ३	निवडलेल्या स्कूल सतरा शाळातील स्कूल विद्यार्थी..	८१
[४]	५. ४	स्कूल संख्येतील मुलामुलींची संख्या व त्यांचे शेकडा प्रमाण ..	८५
[५]	५. ५	शाळेतील स्कूल संख्येत ग्रामीण व शहरी विभागानुसार प्रमाण दर्शविणा-या शाळांची संख्या ..	८८
[६]	५. ६	शाळेतील ग्रामीण व शहरी संख्या आणि त्यांचे शेकडा प्रमाण ..	९०
[७]	५. ७	शाळांतील वर्गांची संख्या ..	९१
[८]	५. ८	स्कूल २३८ वर्गावरील शाळांवार आठव्या वर्गाची संख्या..	९३
[९]	५. ९	आठवीतील स्कूल संख्येचे प्रमाण व शाळांची संख्या ..	९४

अ. नं.	कोष्टक क्रं.	नांव	पृष्ठ क्रमांक
[१०]	५ अ-१०	निवडलेल्या शाळेतील इयत्ता आठवीतील शाळांवार एकूण संख्या..	९९
[११]	५.११	आठवीतील मुलांच्या प्रमाणा नुसार शाळांची संख्या ..	९८
[१२]	५.१२	निवडलेल्या शाळेतील आठव्या इयत्तेतील मुलींच्या शेकडा प्रमाणानुसार शाळांची संख्या ..	९९
[१३]	५.१३	एकूण १७ शाळेतील आठवीतील एकूण संख्येतील मुलांची व मुलींची संख्या आणि त्यांचे शेकडा प्रमाण	१०१
[१४]	५.१४	आठवीच्या एकूण संख्येतील ग्रामीण संख्येचे शेकडा प्रमाण व शाळांची संख्या ..	१०३
[१५]	५.१५	आठवीतील शहरी विभागातील एकूण संख्येतील शेकडा प्रमाण दर्शविणा-या शाळांची संख्या ..	१०४
[१६]	५.१६	आठवीच्या एकूण संख्येतील ग्रामीण व शहरी संख्या आणि त्यांचे शेकडा प्रमाण ..	१०६
[१७]	५.१७	निवडलेल्या शाळेतील एकूण शिक्षक संख्या ..	१०७

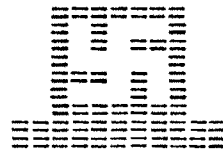
... पुढे चालू ...

अ. नं.	कोष्टक क्रं.	नांव	पृष्ठ क्रमांक
[१८]	५. अ-१८	निवडलेल्या शाळेतील एकूण शिक्षकां- पैकी आठवीला शिकविणारे शिक्षक	१०८
[१९]	५. १९	आठवीसाठी भौ. शैक्षणिक साहित्या वर सन १९८८-८९ सालात केलेला खर्च ..	११०
[२०]	५. ५ ब-१	भूगोल शिक्षकांत वाढप केलेल्या प्रश्नावतीचा प्रतिसाद	११६
[२१]	५. ५-२	भूगोल शिक्षकांचे शैक्षणिक पात्रते - नुसार शेकडा प्रमाण ..	११८
[२२]	५. ५-३	शैक्षणिक पात्रतेनुसार भूगोल विषय शिक्षकांची संख्या दर्शविणारा तक्ता. ...	१२१
[२३]	५. ५-४	विविध विषय शिकविणा-या शिक्षकांची संख्या व शेकडा प्रमाण.	१२२
[२४]	५. ५-५	विविध इयत्तांना शिकविणा-या अ० आठवीच्या भूगोल शिक्षकांचे इयत्तावार शेकडा प्रमाण ..	१२३
[२५]	५. ५-६	आठवीला भूगोल अध्यापनाचा अनुभव व शिक्षकसंख्या दर्शविणारे कोष्टक.	१२४
[२६]	५. ५-७	विविध छंद अंगी आणणा-या शिक्षकांचे शेकडा प्रमाण ..	१२६

अ. नं.	कोटक क्रं.	नांव	पृष्ठ क्रमांक
[२७]	५. ५-ब-८	राबवले जाणारे उपक्रम व शिक्षकांचे शेकडा प्रमाण	१२७
[२८]	५. ५-९	मासीके व त्याचा उपयोग घेत असणारे शिक्षकांचे शेकडा प्रमाण ..	१२८
[२९]	५. ५-१०	नियतकालाकातून लेखन केलेले विषयवार शिक्षकांचे शेकडा प्रमाण ..	१२९
[३०]	५. ५-११	विविध कृतीसत्रात भाग घेणा-या शिक्षकांचे शेकडा प्रमाण ..	१३१
[३१]	५. ५-१२	भौगोलिक वस्तुसंग्रहालयाकरिता तयार केलेले साहित्य व शिक्षक प्रमाण ..	१३०
[३२]	५. ५-१३	अध्यापनात वापरल्या जाणा-या अध्यापन पद्धती व शिक्षक प्रमाण	१३६
[३३]	५. ५-१४	सहलीच्या प्रकारानुसार शिक्षक प्रमाण ..	१३८
[३४]	५. ५-१५	पाठ्यपुस्तकांच्या आकारासंबंधी मत ..	१३९
[३५]	५. ५-१६	भूगोलाच्या तासीकांबद्दल शिक्षकांचे मत ..	१४०

...पुढे चालू
....

अ. नं.	कोष्टक क्रमांक	नांव	पृष्ठ क्रमांक
[३६]	५. ब-५. १७	अभ्यासक्रमातील माहिती व आकृती संबंधी मते व शिक्षक प्रमाण ..	१४१
[३७]	५. १८	अध्यापनात राबविले जाणारे उपक्रम ..	१४५
[३८]	५. ५-१९	भूगोल विषयाच्या अध्यापना- मागील कारणे ..	१४७
[३९]	५. ५-२०	आठवीच्या भूगोलाच्या निकाला- बाबत शिक्षकांच्या प्रतिक्रिया	१४८
[४०]	५. ५-२१	निवडलेल्या माध्यमिक शाळेतील इयत्ता आठवीच्या भूगोलाचा वार्षिक निकाल ..	१४९
[४१]	६. १	उपयोगात आणल्या जाणा-या अध्यापन पद्धतीचा क्रम ..	१६९
[४२]	६. २	शाळांवार निकालाचे प्रमाण ..	१७५
शितल/-			बाशी

// नकाशा/आलेख यांची यादी //

अ. नं.	नकाशा/ आलेख नंबर	नांव	पृष्ठ क्रमांक
[१]	२.१	बार्शी तालुक्यातील निवडलेल्या शाळांचे स्थान दर्शविणारा नकाशा. ..	३६
[२]	५.१	निवडलेल्या एकूण १७ शाळेतील एकूण संख्येचा आलेख ..	८०
[३]	५.२	एकूण संख्येतील मुलामुलींची संख्या दर्शविणारा आलेख ..	८४
[४]	५.३	एकूण संख्येतील ग्रामीण व शहरी संख्या दर्शविणारा आलेख ..	८९
[५]	५.४	निवडलेल्या शाळेतील इयत्ता आठवीतील शाळावार एकूण संख्या ..	९५
[६]	५.५	१७ शाळेतील आठव्या इयत्तेतील एकूण संख्येतील मुलांची व मुलींच्या संख्येचा आलेख ..	१००
[७]	५.६	आठव्या इयत्तेतील एकूण संख्ये- तील ग्रामीण व शहरी संख्येचे प्रमाण दर्शविणारा आलेख ..	१०५

